

Malta Osmanlylardan halas bolan gününü häzirem baýram edip belleýär

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Malta Osmanlylardan halas bolan gününü häzirem baýram edip belleýär

MALTA OSMANLYLARDAN HALAS BOLAN GÜNÜNI HÄZIREM BAÝRAM EDIP BELLEÝÄR

Maltanyň geçisi, göterme ojagy, erigi, daşy, brýusselýoz keseli, Malta sürgünleri, Malta rysarlary...

Biziň medeniýetimizde Malta degişli köp ýatlamalar bar. Maltanyň özem türkleri undanok...

Malta barýaň welin, bir görseň-ä özüni Ýewropada ýaly, bir görseňem Orta Gündogarda ýaly duýýarsyň. Maltanyň topragy we ösümlük dünýäsi Palestina çalyň edýär.

Malta ýedi adadan ybarat kiçijik bir döwlet. Ol 1964-nji ýyla çenli iňlis dominionydy. Üç adada ýaşaýyş bar. Birinde diňe üç adam ýaşaýar: ruhany, garawul, polisiýa.

Adanyň maltiz diýip atlandyrylýan ilaty arap diliniň bir dialektinde gürleýär. Heniz howa menziline baryp düşeniňizde duş gelinjek "Stenna wara linea safra" ("Sary çyzygyň yzynda garaşyň") diýen jümläniň özünde üç sany arap sözi bar. Maltanyň ilaty 400 müň adamdyr. Dini ynançlary katolik akymyna degişli. Maltalylaryň Ýewropa boýunça dinine iň bagly halkdygy aýdylýar. Kiçijik adada 365 sany buthana bar. Ýagny bu bir ýylyň dowamynda her gün bir buthana gatnaýan diýmekdir.

Adada derýa we köl ýok. Kenarlarynyňam deňiz bilen ýanaşýan ýerleri o diýen ýaramly däl. Emma tebigat juda ekzantrik.

Maltany 870-nji ýyldan soňra iki ýarym asyrlap elinde saklan musulman araplaryň ymaratlardan başlap gepleşik dillerine

çenli galdyran yzlaryny häli-häzirlerem saklap gelýär.

Uzak wagtlap Napoli korollygynyň golastynda ýaşan Malta adalaryna Osmanlylar tarapyndan eýelenen Rodosdan gaçan St.Jean rysarlary gelip ýerleşdiler. Palestinada düýbi tutulan rysarlaryň tarykaty mamlýuklar ol ýeri eýeläninde, Rodosa gaçypdylar, Izmir bilen Bodrum hem rysarlaryň golastyndady. Gelip çykyşy boýunça Ýewropanyň aýyplanan jenaýatkärleriniň çagalary bolan rysarlar ölyänçäler ýarag taşlamazdylar.

Gozo adasyny tabynlygyna alan Osmanlylar 1565-nji ýylda Maltany gabaw astyna alýarlar. Olar Sen Elmo galasyny eýeleýärler, emma Maltany eýeläp bilmeýärler. Turgut Reýis bu ýörişde şehit bolýar. Ol ýere häzir Dragut burny diýilýär. Turgut Reýisiň wepat bolan ýerinde ýazgy edilen we ol ýaş ýigidiň keşbinde ýörite bellik bar. Emma Turgut Reýis ol wagtlar 80 ýaşyndady. Megerem maltalylar "Ynha, şunuň ýaly garry birini ýeňipdik" diýesleri gelmedik bolara çemeli.

Rysarlaryň bu üstünligi Rim papasy we Ýewropa korollary tarapyndan ýörite hatlar bilen gyzgyn gutlanypdyr. Malta rysarlary taryhyň "topraksyz döwleti" hökmünde tanaýarlar.

Rysarlaryň baş halypasynyň köşgünde gabawy janlandyrýan muzeýi gezip ýörkäk, önümize düşüp ýören muzeýi tanyşdyryjy ýapon turistlere gabawy obýektiv görnüşde beýan edýärdi. Osmanly esgerleriniň mankenleriniň deňine ýeteninde olara haýran galmak bilen synlap duran ýaponlara ýanyçarlaryň aslynda ýewropalylaryň çagalaryndan ýetişdirilen esgerlerdigini aýdyp, Osmanlylaryň gahrymançylygyny peseldip görkezmäge synanyşanda, ýapon turist oňa: "Bolanda näme? Duşmanyň çagalaryndan bular ýaly merdana söweşijileri ýetişdirmek Osmanlylaryň aýratyn üstünligi dälmi eýsem!" diýeninde muzeý bilen tanyşdyryjy gepiniň ugruny üýtgetmäge mejbur bolupdy.

Maltanyň paýtagty La Waletta Osmanlylara garşy ýeňiş gazanan rysarlaryň baş halypasynyň adyny göterýär. Bir wagt gorag maksatly gurulan garnizon indi adanyň merkezi. Bu garnizon ençeme asyr geçensoňam nasistleriň howa hüjümine-de sarsmady. Walettanyň deňize uzalan üç burny bilen birlikde biri-birine bakyp duran üç sany esasy ilatly punkty bar. Şäheriň hemme ýerine ýöräp gitmek mümkin. Sebäbi adanyň özü-de kiçijik,

ýagny boýy 28, ini 14 km. Şäheriň iki tarapy-da gözel peýzaž bilen gurşalan. Aýratynam deňiz portunyň peýzažy has owadan we ýatda galyjy.

Häzir premýer-ministrligiň ýerleşýän Pinto kompleksi Soltan Wahdeddiniň sürgün edilenden soňra belli bir wagt ýaşan ýeridir.

Maltanyň her köçesinde, her binasynda taryh bark urýar. Biz köne köçeleriň birinde Osmanly baýdaklaryny görüp aňk bolup galdyk. Görüp otursak, olar kinofilm surata düşürýärlermişin. Köçäni, köne çayhanalary, dükanlary kinofilm düşürilýän meýdana öwrüpdiler.

"Game of Thrones" çeler filminiň käbir epizodlary bu ýerde düşürilipdir.

Azura penjiresi atly iniňi tistgindiriji gaýalyklar Maltanyň günorta-gündogarynda ýerleşýän Gozo adasynda ýerleşýär. Şeýlede Maltada musulman araplaryň döwründe esasy şäher bolan Medina atly taryhy şäher hem bar. Rabatda Rimlilerden galan täsin ýer asty mazarlary bar. Rabatyň towşan kebaby meşhurlyk gazanandyr, zakaz edýän welin, dessine bişirip berýärler. "Kini" atly içgileri lakrisa şerbetine meňzeyär.

Mersada Osmanly esgerleriniň gonamçylygy we metjit bar. Metjit ada iňlisleriň tabynlygyndaka Soltan Abdyleziz tarapyndan Turgut Reýisiň we şehit düşen Osmanly esgerleriniň hatyrasyna Maltanyň iň abraýly binagärine gurdurylypdyr. Bosagasynda Osmanly tugrasy şekillendiripdir. Bu ýer gabaw döwründe Osmanlylaryň karargähi bolupdy. Adyna-da "Osmanly duralgasy" diýipdirler. Gonamçylykda türk(men) bolmadyk musulmanlaram jaýlanypdyr.

Kalkalada metjit, mekdep we medeniýet merkezi bar. Ol ýerde 10-15 müň musulman ýaşaýar. Olaryň köpüsi gelip çykyşy boýunça magryply (Günbatardan gelen). Emma aralarynda maltizlilerem bar.

Keramatly "St.Jean" katedraly dünýäniň iň baý bezegleri bilen gurşalan buthanadyr. Rysarlar özleriniň toplan bar baýlyklaryny bu buthana siňdiripdirler.

"Ittihadçylaryň" hereketi çökenden soň olaryň önbaşçylaryny iňlisler Malta sürgün edipdiler we belli bir wagtdan soň

boşadypdylar.

Malta sürgün edilenleriň arasynda Rauf Orbaý, Fethi Okýar, Zyýa Gökalp, Fahreddin Paşa, Said we Abbas Halim Paşa, Hüseyin Jahid dagylar bilen birlikde 115 kişi bardy.

Ekrem Bugra EKINJI

Taryhy makalalar